

Foto: Tom van Limpt

Redeneren met en over (historische) literatuur vanuit vier perspectieven

In ons literatuuronderwijs willen we leerlingen na laten denken over en met literaire teksten om tot een interpretatie, oordeel of inzicht te komen. De redeneervaardigheden die daarvoor nodig zijn, onderwijzen we vaak niet expliciet, terwijl we wel hoge eisen stellen aan de antwoorden van de leerlingen. In dit artikel wordt een didactiek uiteengezet waarmee leerlingen leren op een gestructureerde manier redeneringen op te zetten. Ze denken daarbij na vanuit meerdere perspectieven om uiteindelijk een overkoepelend inzicht over en met een literaire tekst te formuleren.

DOOR RENATE VAN KEULEN

Het nieuwe curriculum Nederlands heeft als uitgangspunt om leerlingen op te leiden tot taalvaardige, taalbewuste en cultuurbewuste deelnemers aan de maatschappij (Herder et al., 2024; SLO, 2025). De kerndoelen en eindtermen op het gebied van literatuuronderwijs ondersteunen deze ambitie. Leerlingen moeten reflecteren op hun persoonlijke voorkeuren en leeservaringen, om op die manier hun literaire competentie te ontwikkelen. Ze moeten door middel van analyse en interpretatie nadenken over eigenschappen van teksten en via literatuur ook in-

zichten verwerven over zichzelf, anderen, en de maatschappij in heden en verleden. Nadenken over literatuur is echter voor veel leerlingen een uitdaging. Een redeneerdidactiek kan helpen om literaire teksten op een gestructureerde manier te benaderen en te verbinden met eigen ideeën en andere (literaire) contexten en denkkaders.

Het doel van de redeneerdidactiek die ik ontwikkelde in het kader van mijn promotieonderzoek, is leerlingen tot inzichten laten komen over literatuur en de werking van taal, over zichzelf en over de wereld om

zich heen. De leerlingen redeneren daarom over literaire teksten vanuit vier perspectieven die ontleend zijn aan het adviesdocument van het Meesterschapsteam Nederlands (2020): het systeemperspectief (de tekst), het individueel perspectief (de leerling als lezer), het sociaal-cultureel perspectief (de tekst in zijn sociaal-culturele context) en het historisch perspectief (de tekst in zijn historische context). De inzichten die ze verwerven binnen deze perspectieven, kunnen ze verbinden tot een totaalinzicht over en met het literaire werk dat centraal staat.

Bij het ontwikkelen van de redeneerdidactiek baseerde ik me op het model voor 'literatuurhistorisch redeneren' van Bax en Mantingh (2019), dat zij op hun beurt weer ontleenden aan een model voor historisch redeneren voor het geschiedenisonderwijs. De kern van het model van Bax en Mantingh is dat leerlingen op basis van hun literatuurhistorische kennis literaire teksten beschrijven, vergelijken, analyseren, interpreteren en beoordelen. Deze vaardigheden komen ook terug in de door mij ontwikkelde redeneerdidactiek. De leerlingen verbinden in hun redeneringen literaire teksten, (niet-

Deze vorm van redeneren doet niet alleen een beroep op literaire vaardigheden, maar ook op leesvaardigheid, argumentatievaardigheid en formuleervaardigheid

literaire) bronnen en hun bestaande kennis en ideeën. De literaire teksten en niet-literaire bronnen versterken elkaar. Deze vorm van redeneren doet niet alleen een beroep op literaire vaardigheden, maar ook op leesvaardigheid, argumentatievaardigheid en formuleervaardigheid. Op die manier biedt de redeneerdidactiek ook overlap tussen de inhouden van verschillende domeinen binnen het curriculum.

Ontwerpprincipes

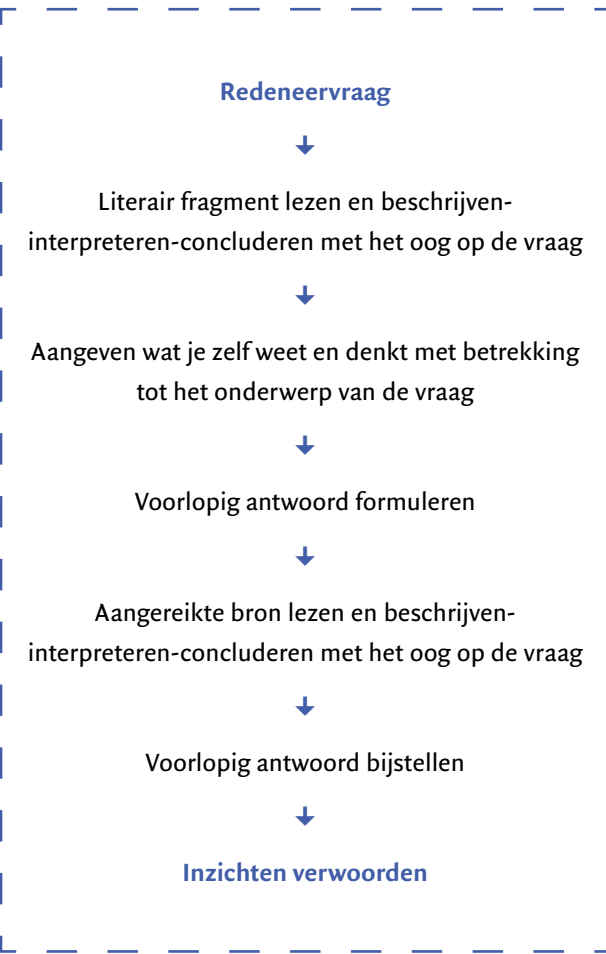
Het ontwerponderzoek naar de redeneerdidactiek heeft geleid tot de volgende ontwerpregels:

- 1. In de didactiek staat een literair werk centraal.
- 2. Leerlingen redeneren over en met het centrale werk binnen vier perspectieven.
- 3. Leerlingen werken met een redeneervraag als uitgangspunt volgens een stappenplan waarin het literaire werk wordt verbonden met eigen ideeën en denkbeelden en aangereikte (literaire of niet-literaire) hulpbronnen.
- 4. De redeneringen leiden tot een inzicht. Op basis van de inzichten die leerlingen binnen de verschillende perspectieven verwerven, formuleren zij een totaalinzicht over het werk.
- 5. De leerlingen worden bij het leren redeneren ondersteund door middel van *scaffolding* en krijgen de mogelijkheid tot het stellen van hulpvragen.

De redeneerdidactiek die ik ontwierp en onderzocht, leert leerlingen redeneren over en met een literaire tekst binnen het systeem perspectief, het individueel perspectief, het sociaal-cultureel perspectief en het historisch perspectief. Binnen de didactiek staat één literaire tekst centraal. Deze kan op verschillende manieren worden gelezen: als geheel of door middel van geselecteerde fragmenten, zelfstandig of klassikaal. De redeneeropdrachten kunnen zowel tijdens als na afloop van het leesproces gemaakt worden, afhankelijk van de inhoudelijke kennis die nodig is voor het maken van de redenering. Een redenering over de manier waarop een specifieke historische gebeurtenis in de literaire tekst terugkomt, kan bijvoorbeeld tijdens het leesproces gemaakt worden, terwijl een redene-

ring over de karakterontwikkeling van een personage na afloop passender is.

Het redeneren vindt plaats volgens een stappenplan (zie figuur). Het startpunt van iedere redenering is een gegeven redeneervraag. Dit is een onderzoeksvraag die vereist dat leerlingen een verband leggen tussen de literaire tekst en de context of hun eigen ideeën en denkbeelden. Denk bijvoorbeeld aan de vraag: ‘Hoe beïnvloedt het vertelperspectief in deze tekst de manier waarop jij naar de hoofdpersoon kijkt?’ Met de redeneervraag in hun achterhoofd analyseren de leerlingen (een fragment uit) de tekst. Vervolgens verbinden ze

Stappenplan redeneren

die analyse met hun eigen kennis en ideeën over het onderwerp en formuleren ze een antwoord op de redeneervraag. In een volgende stap krijgen ze een (niet-literaire) hulpbron aangereikt die nieuwe informatie of ideeën over het onderwerp geeft en hen op die manier ondersteunt in de redenering. Na een analyse van deze bron kunnen de leerlingen hun eerder gegeven antwoord bijstellen of aanvullen. Tot slot wordt gevraagd de inzichten te verwoorden die zij met deze redenering hebben verworven.

Bij de analyses van de literaire en niet-literaire bronnen volgen de leerlingen steeds de stappen *beschrijven*, *interpreteren* en *concluderen*, waardoor ze op een systematische manier te werk gaan. Bij de eerste redeneeropdrachten wordt een deel van deze stappen gegeven, zodat de leerlingen aan de methode kunnen wennen en leren hoe zij de verschillende onderdelen kunnen uitvoeren. In de loop van de opdrachten maken zij volgens het principe van *scaffolding* steeds meer onderdelen zonder ondersteuning. Gedurende de opdrachten moet instructie over de handelingen bij de deelstappen altijd beschikbaar zijn. Uiteraard kunnen leerlingen ook de docent om hulp vragen.

Praktische uitwerking

De redeneerdidactiek is toegepast op de roman *De donkere kamer van Damokles* van W.F. Hermans in een lessenreeks van vijf lessen voor vwo 5-klassen. De leerlingen lezen het werk zelfstandig en krijgen voorafgaand aan de lessen opgegeven tot welke pagina ze moeten lezen. In de lessen bespreekt de docent het gelezen deel met de klas, waarna de leerlingen individueel aan de slag gaan met een redeneeropdracht. De leerlingen redeneren binnen ieder perspectief met een redeneervraag. Op basis van deze redeneervraag analyseren ze eerst een gegeven fragment uit de roman. In de tweede stap verbinden ze hun bevindingen uit stap 1 met hun eigen kennis en ideeën over het onderwerp van de redeneervraag en geven ze een voorlopig antwoord. De derde stap bestaat uit het lezen en inzetten van een aangereikte hulpbron, op basis waarvan leerlingen hun antwoord kunnen uitbreiden of aanpas-

sen. Aan het einde van de redenering formuleren de leerlingen de inzichten die ze hebben verworven. De volledige lessenreeks is beschikbaar op <www.redenoverliteratuur.nl>.

Het onderzoek laat zien dat leerlingen met verschillende niveaus van literaire competentie met het stappenplan kunnen redeneren over complexe redeneervragen en dat de didactiek leerlingen uitnodigt tot het maken van zorgvuldig geformuleerde redeneringen, waarbij zij de roman verbinden met aangereikte broninformatie om uiteindelijk hun verworven inzichten over en rond de roman te presenteren (Van Keulen & Bax, 2021). Inmiddels is het redeneermodel in het kader van een aantal afstudeerprojecten voor docenten Nederlands in opleiding ook op andere werken toegepast en onderzocht (onder andere *Het scheepsjournaal van Bontekoe*, *Lanceloet en het hert met de witte voet* en een dichtbundel van Hendrik van Veldeke). De resultaten van deze onderzoeken sluiten aan bij die van het onderzoek naar *De donkere kamer van Damokles*.

Het onderzoek laat zien dat de didactiek leerlingen uitnodigt tot het maken van zorgvuldig geformuleerde redeneringen

In diverse werkgroepen en docentontwikkelteams zijn ook andere toepassingen van de redeneerdidactiek ontwikkeld. De ervaring leert dat op een systematische manier redeneren interessant is voor alle niveaus in het onderwijs. Ook minder complexe lite-

raire teksten lenen zich voor een redeneeropdracht. Zo kunnen leerlingen uit de onderbouw in een lessenreeks bij *Koning van Katoren* stapsgewijs redeneren over de maatschappelijke problemen die worden aangesneden in het verhaal en de waarde die de roman vandaag de dag nog heeft. De didactiek is eveneens toepasbaar in kortere vorm, waarbij leerlingen redeneren binnen een van de perspectieven. De centrale literaire tekst kan ook een gedicht zijn of een kort verhaal. Een mooi voorbeeld is een opdracht bij het gedicht ‘Je hoort verhalen’ van Radna Fabias met als redeneervraag ‘Hoe symboliseert de 12.000 kilometer lange navelstreng in dit gedicht het gevoel van nazaten van tot slaaf gemaakten?’ De hulpbron die leerlingen kregen aangereikt, was een beschouwing over de excuses voor het slavernijverleden. Veel leerlingen kwamen tot het inzicht dat zij het slavernijverleden vooral vanuit hun eigen perspectief bekeken en pas nu begrepen waarom volgende generaties hier zoveel jaar na dato nog mee bezig zijn. De opdracht met het gedicht van Fabias is ook uitgevoerd in een variant waarin de zakelijke tekst (de beschouwing) centraal stond en het gedicht als hulpbron diende. Dit leidde in de redenering tot een andere toon, maar de verworven inzichten kwamen wel overeen. ■

RENATE VAN KEULEN is docent Nederlands op het Van Maerlantlyceum in Eindhoven en docent vakdidactiek en onderzoeker aan de Radboud Docenten Academie. Ze promoveerde aan Tilburg University op een ontwerponderzoek naar een digitale *gamification* didactiek waarmee leerlingen leren redeneren over (historische) literatuur. Naast haar werk als docent en onderzoeker is Van Keulen coördinator van de redactie letterkunde van het Vakdidactisch Handboek van de Werkgroep Onderzoek en Didactiek Nederlands (WODN).

LITERATUUR

- Bax, S., & Mantingh, E. (2019). Tjeempie! ‘Wat zou er zijn met die moderne schrijvers?’: Literatuurhistorisch redeneren met Liesje in Luiletterland. *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, 135(2), 100–127.
- Herder, A., Pleumeekers, J., Schaik, N. van. (2024). *Toelichtingsdocument conceptexamenprogramma’s Nederlandse taal en literatuur – vmbo, havo en vwo*. SLO.
- SLO. (2025). *Definitieve conceptkerndoelen Nederlands: Herziene versie 2025 – Inclusief toelichtingsdocument*.
- Keulen, R. van, & Bax, S. (2021). Literatuurhistorisch redeneren: Hoe leerlingen met redeneerdidactiek literatuurhistorische inzichten kunnen verwerven. *Kunstzone*, 2021(4), 16–18.
- Meesterschapsteam Nederlands. (2020). *Het schoolvak Nederlands in perspectief*. Vakdidactiek Geesteswetenschappen. <https://nederlands.vakdidactiekgw.nl/wp-content/uploads/sites/4/2020/10/Nederlands-in-perspectief-smrt2020.pdf>

Meer weten?

In de opdrachten laten leerlingen niet alleen zien dat zij door systematisch redeneren tot zorgvuldige en uitvoerige antwoorden komen; ook zetten zij tijdens hun redeneerproces niet-literaire broninformatie opvallend doelgericht en effectief in om literaire teksten te interpreteren. Op dit moment voer ik samen met Nadie Janssen vervolgonderzoek uit om de kansen van het combineren van literaire en ‘zakelijke’ leesvaardigheid in kaart te brengen. Informatie over dit onderzoek wordt geplaatst op <www.redenerenoverliteratuur.nl>. Deze site bevat ook informatie over de redeneerdidactiek en divers lesmateriaal.

Verder lezen:

Janssen, N., & Keulen, R. van. (2024). Rijkere antwoorden in de literatuurles: Literaire inzichten verwerven en verwoorden met een redeneerdidactiek. *Levende Talen Magazine*, 111(5), 4–8. <https://lt-tijdschriften.nl/ojs/index.php/ltm/article/view/2406>

Janssen, N., & Keulen, R. van. (2023). *Redeneren en inzichten verwerven over literatuur*. Didactiek Nederlands. <https://didactieknederlands.nl/handboek/2023/05/redeneren-en-inzichten-verwerven-over-literatuur/>

Keulen, R. van. (2024). *Spelen met de waarheid: Literatuurhistorisch leren redeneren met een digitale game over De donkere kamer van Damokles* [Proefschrift, Tilburg University]. Tilburg University Research Portal. <https://research.tilburguniversity.edu/en/publications/spelen-met-de-waarheid-literatuurhistorisch-leren-redeneren-met-e>

Schrijfdidactiek in alle vakken

Schrijfvaardigheid ontwikkelen hoeft niet alleen maar bij het vak Nederlands te gebeuren. Ook in andere vakken wordt volop geschreven. Dat biedt mogelijkheden voor het combineren van leren van vakinhoud en leren schrijven. Om dit in de praktijk te brengen werd een lessenreeks ontwikkeld om schrijfdidactiek in de vakken geschiedenis en filosofie te integreren. Met resultaat: leerlingen leerden betere teksten te schrijven voor deze vakken. En niet onbelangrijk: ze leerden net zo veel over de lesstof als een vergelijkingsgroep, zo liet een onderzoek in het schoolvak geschiedenis zien.

DOOR LIEKE HOLDINGA

Al in 2010 werd het Referentiekader Taal gelanceerd door het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. In dit kader wordt de beoogde ontwikkeling van taalvaardigheid van leerlingen beschreven. De verantwoordelijkheid voor deze taalontwikkeling rust vaak op de schouders van de sectie Nederlands binnen de school. Dat is niet helemaal terecht. Het zou een ge-

deelde verantwoordelijkheid van alle docenten in de school moeten zijn, zo staat ook in het Referentiekader geschreven. Wanneer taal een belangrijke rol speelt binnen een vak, dan vereist dat aandacht van docenten en leerlingen, ook bij niet-talvakken.

Niet voor niets vinden we in de geactualiseerde kern-doelen voor het vak Nederlands twee overkoepelende